Анатолій ДАВИДОВ

БЕРЕЗОВИЙ СІК

ЯК ВЕСНА НАРОДЖУЄТЬСЯ

Ігорькова школа-інтернат неподалік од лісу. Ліс той'Великий, дрімучий. Вовки, правда, давно не водяться в ньому, та інших звірів чимало — лосі, олені, кабани дикі, лисиці... У погожі дні учні бавляться на узліссі. Вихователі од них не одходять — мало що буває! П'ятикласникам поталанило: їхня-вихователька Зоя Павлівна живе у лісі, бо її дідусь Михей Хомич — лісник. Майже піввіку стереже він навколишню красу. Зоя Павлівна часто водить своїх вихованців у лісництво. Там їм хороше — можна погладити корову Лиску, дати цукерок коневі Вороньку, погратися з собакою Кудлаєм та котом Мурчиком, нарвати бур'яну кроликам...

Давно вже учні не були в лісництві — надто суворою зима видалась, а це сонечко пригріло весняне, сніг зійшов, пташки весело защебетали. Упросили Зою Павлівну в гості до лісника сходити. Михей Хомич зрадів дітям. Розповзлися ті по обійстю... Зоя Павлівна про щось перемовлялася з дідусем, а тоді зібрала дітей докупи.

— Ви знаєте, як у лісі весна народжується, які її перші ознаки?

Ось вам Михей Хомич розповість. Слухайте уважно, бо це вже не просто відвідини лісництва, а програмне заняття!

Михей Хомич повів дітей у глибину лісу.

— Зверніть увагу на сніг. Од вологи він став сірий, ось-ось побіжать з нього струмочки... І на небо гляньте: яснішає воно, хмари вище

піднялися, не такі важкі, як узимку. Сонячним променям легше крізь них пробитися.

А як птахи поводяться? Ігорьок тут як тут.

— Галасують дуже. А граки вже гнізда собі впорядковують. Весна буде рання!

— Так. Граки надто тонко відчувають, яка буде весна —— затяжна чи швидкоплинна. Якщо сіли на гнізда — чекайте тепла! — погодився з Ігорьком лісник.— Вже й жайворонки прилетіли. У народі кажуть: "Ранній приліт граків та жайворонків — до теплої весни".

— А я шпака бачила! — озвалася Маринка.

— Добра ознака. Шпаки теж віщують ранню весну. А ви знаєте, що у зайців зараз вивелися малята? Вони одразу ж можуть рухатися і добре бачать. Перше, що зайчата роблять після народження, це п'ють молоко. Воно у зайчих смачне і поживне. Цікаво, що надалі малят годує не лише мати, а й будь-яка зайчиха, що пробігає мимо. Вже через тиждень у зайчат виростають зуби, І вони стають зовсім самостійні. З'явилися малята й у білок. Вони сліпі та голі, пройде півтора місяця —— ї лише тоді білченята можуть вилізти з гнізда.

А тепер погляньте на дерева. У них почався сокорух, поживні речовини стали підніматися до бруньок, ті понабухали, але розпускатися не поспішають, бо ще можуть морози вдарити. Такі рослини, як ліщина та вільха, цвітуть.

Учні підійшли до куща ліщини, однак ніяких квіточок не побачили, тільки сережки висіли на гілочках, а з них вітерець легенький пилок зганяв.

— У ліщини надто дрібні квіточки. Одні з них зібрані в суцвіття-сережки, інші, де пізніше зав'язується горішок,— в оці ось "брунечки" — і лісник показав "брунечки" з малиновим чубчиком.

Пригріло сонечко,й діти побачили, як на суху гілку сів... метелик. Ігорьок хотів зловити, але лісник зупинив його:

— Не чіпай! Це теж ознака теплої весни. І взагалі таких гарних метеликів зовсім мало лишилося, навіть улітку не часто їх зустрінеш.

Нехай собі живуть!

Розбрелися учні по галявині.

— Михею Хомичу,— покликала лісника Маринка.— Підсніжники цвітуть!

Діти — до неї. Петрусь хотів зірвати квітку, але Ігорьок зупинив його:

— Не треба. Підсніжників теж мало. їх слід охороняти!

Підійшов Михей Хомич і лагідно погладив Ігорька по голові.

АКВАРІУМ

У Ігорька подвійна радість: на день народження тато і мама, які зараз у довготривалому відрядженні, прислали акваріум, а ще той акваріум Зоя Павлівна дозволила тримати у кімнаті. І ось тепер учні думають гуртом, як заселити акваріум.

— У неділю випросимося в місто на пташиний базар, там будь-яку рибку можна купити! — сказав Петрусь,— І рослинки на базарі

продаються, і равлики, що стінки акваріума чистять!

— Все те і в зоомагазині можна купити! — скептично подивилася на хлопчика Маринка...

Зоя Павлівна саме щось записувала до зошита, а тоді прислухалася до тих розмов, усміхнулася й вийшла з кімнати. За кілька хвилин повернулася.

— Валентина Петрівна (так звали директора інтернату) дозволила взяти рослини і кількох рибок з великого акваріума, що в холі. Та перш ніж це робити, ходімо подивимося, як він влаштований.

Учні скупчилися біля акваріума, що добре підсвічувався лампою-рефлектором, і стежили, як шмигають зграйками дрібні гуппі, як величаво пропливали смугасті скалярії, як ворушать довгими хвостами вуалехвости...

— Зверніть увагу на водяні рослини! — мовила Зоя Павлівна.— Одні з них плавають на поверхні води, інші прикріплені корінцями до дна. Отже, нам треба насамперед подумати про...

— Пісок! — вигукнув Ігорьок.

— Правильно. Дно в акваріумі найпростіше зробити з піску. Для цього, як бачите, добре підходить крупнозернистий річковий пісок.

— Де ж його взяти зараз? — забідкалася Маринка.

— Є в нас такий пісок,— заспокоїла дівчинку вихователька.— Сходи на кухню й попроси тазик, адже пісок треба добре промити!

Ігорьок разом із Зоєю Павлівною промили пісок під краном. Зовні він чистий, та потрібно було довгенько повозитися, щоб пісок не давав каламуті. Потім стали вкладати його на дно акваріума. Ігорькові не терпілося першим налити воду, він уже набрав її в банку й нетерпляче тупцював біля вихователькі.

— А як будеш лити? — запитала в нього.

— Обережно, щоб не скаламутити піску.

— Лий на стінку, так буде краще.

Хоч як старався Ігорьок, а пісок трохи скаламутився. Учні навіть розсердилися на нього — так уже хотілось їм акваріум швидше заселити.

— Нічого,— втихомирила їх Зоя Павлівна.— Ось зараз ми почнемо рослинки садити, а тоді треба, щоб акваріум іще пару днів без рибок постояв. Навіщо? Бо у воді, яку ми беремо з крана, є хлорка. Вона вбиває хвороботворні бактерії і для нас, людей, не шкідлива, а ось рибки її не люблять. За пару днів хлорка вивітриться, до того ж холодна вода в кімнаті нагріється, бо більшість акваріумних рибок завезені з тропічних країн і полюбляють тепло.

З рослинок вибрали валіснерію. У неї довге листя-стрічки. Посадили кілька кущиків, тут і Валентина Петрівна підійшла.

— Додайте трохи перистолистника,— порадила.— Він теж добре воду очищає!

Посадили й кілька схожих на ялиночку перистолистників. Вже наступного дня вода в акваріумі посвітлішала, та учні не поспішали заселяти його, а все обмірковували, яких рибок обрати.

— Скалярії дуже гарні! — нахваляла Маринка.

— А мені подобаються кардинали! — Петрусь показував дітям жовтувату рибку з сріблястим черевцем та яскраво-червоною плямою на хвостовому плавнику.

— Чим гірші мечоносці? — Андрійко захоплено розглядав вузьку рибку, в якої хвостовий плавник видовжений у формі меча.

— А які рибки найбільше подобаються Ігорькові? — запитала Зоя Павлівна.

— Гуппі! Вони хоч і невеличкі, зате дуже цікаві. Колись жили у нас вдома: ось ті сірі, зовсім маленькі, красиво поцяцьковані — самці, більші — самки. Через кожні півтора місяця самочки метали мальків, бо вони живородні, й тато наділяв ними сусідів...

— Діти! Оскільки акваріум Ігорька, то давайте першими впустимо його гуппі,— запропонувала Зоя Павлівна.— А як вони приживуться, будемо їм підсажувати й тих рибок, які вам подобаються. Гаразд?

— Ми згодні,— відповіла за всіх Маринка.— Тільки щоб не забули про скалярій!

Діти засміялися.

БЕРЕЗОВИЙ СІК

Зоя Павлівна попередила дітей, щоб одяглися по-робочому, бо доведеться ліс лікувати. Дивина! Як людей лікують, усі знають, а ось як ліс... Тому з нетерпінням чекають Михея Хомича. У лісника, як він каже, слово — золото: прийшов у призначений час. Весело оглянув учнів, кожну взуваночку перевірив, а тоді повів у ліс. Біля березового гайка зупинився.

— Хто з вас приходив сюди сік точити?

— Ми були... І ми... І ми... Михей Хомич спохмурнів.

— Ходімо тоді до берізок, покажу вам дещо!

Як підійшли ближче, побачили, що багато стовбурів дерев стояли зволожені: з отворів, кимось пробитих, збігав на землю сік.

— Немовби плачуть! — промовила сумно Зоя Павлівна.

— Зло роблять ті люди, що отак з деревами поводяться,— погладив стовбур берези лісник.— Прокрутять дірку, націдять соку в банку й підуть, а берізка від того силу втрачає, на неї хвороби всілякі нападають, може навіть всохнути... Ну, то що, будемо дерева рятувати?..

— Будемо! — за всіх відповів Ігорьок.

Михей Хомич повів їх у глибину гайка. Там, на дорозі, діти побачили Воронька, у віз запряженого. Наввипередки побігли до коня. А той уже упізнав їх, заіржав радісно.

На возі стояв ящик із вологою глиною. Поки діти Воронька гладили, лісник розім'яв її і аж тоді покликав помічників, роздав їм по дерев'яній дощечці, а на неї по шматку глини поклав.

— Ходімо!

Біля берези, що найдужче постраждала, показав, як треба дірки та тріщини глиною замазувати.

— Сокорух тільки почався, глина висохне і не випустить із стовбура життєдайної вологи! — пояснив.

Михей Хомич розставив учнів по рядах, і робота закипіла. Ледь встигав глину розминати, а Зоя Павлівна радила учням не поспішати, підправляла їх...

Ігорьок замазував щілину, що аж до землі тягнулася, а тоді як сахнеться:

— Їжак!

Діти до нього. Справді, з купи торішнього листя вилазив їжак. Обтрусився, потім зиркнув на учнів, пирхнув сердито й скрутився клубочком. Тільки голки увсебІч стримлять. Ігорьок пальцем до них доторкнувся — гострі!

— Зоє Павлівно, а що, як до школи його взяти? — попрохала Маринка, яка мало не стрибала від радощів од такої зустрічі.— Доглядати будемо їжачка, а як набридне — відпустимо!..

Саме Михей Хомич нагодився. Почув такі розмови, знову спохмурнів.

— Їжак не іграшка. Жива істота і дуже в лісі потрібна — мишей, слимаків, хробаків знищує... До того ж у їжаків зараз сім'ї утворюються. Заберете його звідси, награєтесь ним, а він без пари залишиться. Негоже так робити!

Учні мовчки відійшли від їжака, а тут Павлик гукає:

— Джміль!

Сипонули туди, немовби ніколи того джмеля не бачили. Хтось хотів його спіймати, та знову лісник втрутився:

— І його чіпати не треба. Уявляєте, як важко було джмеликові зиму холодну пережити. А тепер він шукає нірку, щоб завести там сім'ю.

Тим часом джмелик знайшов нірку під березою й сховався у ній.

— Запам'ятаймо цю місцину,— сказала Зоя Павлівна,— будемо влітку сюди приходити, простежимо, як джмелина сімейка розвиватиметься.

Закінчилася глина, і лісник повів дітей до струмочка руки помити. А тоді покликав їх до високої берези. Учні підійшли й побачили, що в стовбур вправлено цівку з бузини. Сік стікає у відро.

— Ось так треба сік точити,— показав Михей Хомич,— а як закінчитья сокорух, я вийму цівку й заткну отвір корком. Ще й глиною замажу. Од цього дерево не постраждає.

Лісник знайшов склянку, й учні досхочу напилися березового соку. Смачного-пресмачного!

Плотва

Весна справді видалася рання. Зазеленіли луки, горби вбралися у жовті квіти кульбаб. З червоного верболозу осипалися котики, в неглибоких калюжах прогрілася вода, і в ній закопошилися комахи, за-кумкали жаби, весело застрибали вертячки.

Після уроків Ігор скликав свою ланку, й діти подалися за село аж до річки. Дорогою збирали гарні мушлі перлівниць, які занесла сюди повінь, щипали молодий соковитий щавель, слухали солов'їв. Вже до прибережних кущів доходили, як Валько помітив у великій, але мілкій калюжі рибу.

— Плотва! — впізнав Ігор.— Ми з татком її на вудочку не раз ловили.

— Та яка велика! — зраділо вигукнув Валько.— А тут же зовсім мілко. Буде ввечері юшка!

— Яка юшка! — обурився Ігор.— Чи не знаєш: риба нереститься зараз, ловити її заборонено. Давайте краще вириємо рівчачок до річки й випустимо туди рибу!

Пропозицію ланкового підтримали всі. Валько побіг мерщій по лопату, й діти узялися до роботи. Невдовзі вода з калюжі весело побігла в річку, а з нею попливла й риба. Сорок плотвичок нарахували діти, а одна, найбільша, ніяк не могла пробитися на волю. Валько взяв її в руки.

— Добряча!

— Може, на юшку залишиш? — уколола Маринка.

— Ти що? — розсердився той.— Нерест зараз у риби, ловити її заборонено,— скоса глянув на Ігоря.

Піонери перезирнулися й пішли обстежувати інші калюжі.

ЗОЗУЛЯСТА

Сьогодні Ігорьок з Славиком ходили до зоомагазину купувати живий корм для риб. Вже як повертались до інтернату, побачили, що на базарі продають інкубаторських курчат. Немовби із жовтої вовни клубочки копошаться в паперових коробках. Ще й цвіріньчать, як горобці на весну. Ігорьок помітив, що Славко очей від них не одводить, узяв і купив йому одненьке. Купив би й собі, та грошей не вистачило.

Страшенно зрадів Славко подарункові. У нього було колись таке ж жовтеньке курча, тільки іграшкове. Заведеш його ключиком,— воно й стрибає по підлозі й ніби щось дзьобає. Славко клав тому, залізному, курчаті крихти хліба, та іграшці було до всього байдуже. І ось тепер у нього справжнє, живе курча. Яка радість!

Прийшли хлопці до інтернату, одразу ж накришили курчаті хліба, поставили перед ним блюдечко з водою. А курча, як і те, іграшкове, й не дивиться на їжу. Пищить, сердешне.

— Чому воно не їсть? — питає Славко у друга. Той лише плечима знизує.

Добре, що Зоя Павлівна ще додому не пішла. Як дізналася про курча, руками сплеснула:

— Теж іграшку знайшли! Та хіба ж такій крихітці хліб дають?!

Метнулася на кухню, принесла пшона, трохи сиру. Поклала все те перед курчам, а воно в куток сховалося. Що робити?

— Воно, мабуть, іще їсти не вміє! — здогадалася вихователька. Посадила курча коло їжі й ну пальцем по підлозі стукати. Курча й собі вдарило дзьобиком спочатку по підлозі, а тоді й пшонинку надибало. Дзьоб! — і проковтнуло її, дзьоб — ще одну... Так з десяток пшонинок вхопило, кілька крупинок сиру. Може б, і більше з'їло, але Зоя Павлівна не дала.

— Ще переїсть,— промовила, а потім до Ігорька: —— Що ж ти, хлопче, наробив! Купила б оце курча якась бабуня, і ходило б воно разом із своїми братиками та сестричками по подвір'ю, адже їм, особливо інкубаторським, потрібне зараз і сонце, і свіже повітря, і травичка зелена. А в приміщенні, діти, курча загине...

Зажурилися учні.

— Завтра, Зоє Павлівно, ми повернемо курча тому дядечкові, в якого його купили! — рішуче промовив Ігорьок.— Згоден, Славику?

Славкові, щоправда, не хотілося втрачати таке симпатичне курчатко, та якщо воно не може в приміщенні жити... Що ж, доведеться віддати...

Вранці, добре, що була неділя, учні зайшли на базар. Та ні машини, ні того дядечка, що продавав курчат, уже не було. Розпродав, виходить. усіх. Довелося з курчам до інтернату повертатися. А тут Зоя Павлівна нагодилася. Помилувалася курчатком і заспокоїла друзів:

— Зарадимо вашому горю. Сьогодні ж однесемо курча в лісництво.

Там у квочки, щоправда, вже більші курчата,та нічого — буде й це з ними рости...

Михея Хомича у лісництві не застали: навесні у лісі повно роботи. Зате Тетяна Романівна, мама Зої Павлівни, на подвір'ї хазяйнує.

— А де квочка з курчатами? — питають у неї учні.

— За хлівом десь гребуться.

Гайнули за хлів. Справді, на купі гною греблися кури, а трохи осторонь, під розлогим кущем квітучої бузини,— квочка з курчатами. Зозулясті курчатка снували в траві, та як тільки побачили дітей, одразу ж до ковчки побігли. А та пір'я настовбурчила, крила розчепірила. Тільки-но підійди!

Славко хотів своє курчатко до них пустити, але Зоя Павлівна не дала.

— А як заклюють чужого?!

— Не заклюють,— заспокоїла її Тетяна Романівна,— то вона для годиться крила розпустила, а насправді зозуляста — лагідна курка. Хіба ти її, Зою, не впізнала?

— Невже утікачка? — зраділо вигукнула вихователька.

— Вона,— усміхнулася Тетяна Романівна, а тоді вже й до дітей: — Ця курка утекла колись з дому. Михей Хомич гадав, що пропала. Міг тхір заїсти, лисиця вкрасти. У лісі на курку чимало звірів зуби гострять! Аж під осінь Михей Хомич зустрів її з виводком на далекій дільниці. Він до них, а вони, здичавілі, навтіки. Так і жили зозулясті кури в хащах аж до зими. Як сніг упав та морози вдарили, захвилювався Михей Хомич: померзнуть, бідкається, кури. Вранці узяв порожній мішок, на лижі став — треба ж їх якось рятувати! Я саме зерно набираю в мішечок для приманки, коли це Михей Хомич гукає:

— Ходи сюди — поглянь, що в стайні Вороньковій робиться!

Я до стайні, а там ті кури сидять. Швиденько двері зачиняю, щоб не повтікали, а вони хоч би що. Вкинули їх до курятника, нагодували. Кілька днів через них інших курей теж не випускали на подвір'я, а тоді ризикнули — втечуть так утечуть! Та їм, мабуть, нелегко в лісі жилося. бо ніколи вже не тікали з теплого курятника та від зерна. Зозуляста навесні заквоктала, підклали ми їй яйця, вона й висиділа оцих курчат.

Тетяна Романівна взяла Славкове курча, посадила його перед зозулястою. Курка подивилася на курча, а тоді стала гребтися в смітті. Невдовзі щось знайшла.

"Ціп-ціп-ціп" — покликала курчат. Ті мало з ніг не збили новенького, кожному, либонь, хотілося першим добігти до знахідки. Однак квочка їх не пустила, а ще раз проказала своє "ціп-ціп-ціп". І тут Славкове курча збагнуло, мабуть, що то його квочка кличе, й хутенько рушило на той поклик. По дорозі двічі перечепилося, але тут же піднялося й подибало далі.

А зозуляста, як Зоя Павлівна пальцем по підлозі, ударила кілька разів дзьобом біля знахідки — пророслого вівсяного зернятка. Роби, мовляв, як я!

Курча так і зробило. Зернятко швидко сховалося у його дзьобику.

— Признала зозуляста ваше курча,— задоволено промовила Тетяна Романівна.— Тепер нічого за нього боятись!..

Учні ще довго були в лісництві. Перш ніж іти додому, до курей заглянули. Зозуляста, як і раніше, греблася в смітті, поблизу неї копошилися курчата. Серед них весело вистрибувало й новеньке. Та ось квочка побачила дітей і стривожено покликала курчат своєю, курячою мовою. Ті прожогом метнулися до квочки й хутко сховалися під неї. Славкове курча — найперше!

ЧИМ ПАХНЕ МЕД

Через кілька днів після обіду Зоя Павлівна повела учнів до лісництва. Михей Хомич зустрів дітей радісно.

— Покажу вам. як мед з вуликів викачують!

— А що, як бджоли вжалять? — захвилювалися дівчатка.

— Ну то й що? — бадьорився Ігорьок.— До того місця треба подорожника прикласти — І біль як рукою зніме!

— Не бійтеся,— заспокоїв дітей лісник,— ви будете з будки спостерігати. Туди бджоли не дістануться. А Ігорькові я маску дам. Він мені допомагатиме.

Спочатку гуртом оглядали вулики. Там кипіла робота: бджоли снували туди-сюди, на дітей не зважали. Ніколи!

Михей Хомич обережно зняв з льотка бджолу.

— Бачите, скільки пилку назбирала? — показав на задні ніжки, деяскраво жовтіла обніж (так називають збитий у невеличку кульку пилок).— А нектар бджола висмоктує з квіток хоботком. Знаєте, скільки їй треба квіток відвідати, щоб назбирати ложку нектару? П'ятдесят тисяч! Ось які бджоли трудівниці! — Він випустив бджолу, і та сховалася у вулику.

— А це що за бочка? — стукнув Ігорьок кулаком по залізному бачку. Той аж загув.

— Медогонка.— Михей Хомич зняв кришку, і діти зазирнули всередину. Там побачили залізне переплетіння. Лісник покрутив ручку збоку медогонки, і переплетіння почало обертатися.

— Тепер ховайтеся в будку, бо ми з Ігорьком будемо рамки виймати та в медогонку ставити.

Лісник дав Ігорькові маску, а сам розпалив димар, зняв з вулика кришку. Бджоли заметушилися. Тоді Михей Хомич обкурив їх димком, і вони заспокоїлися. Лісник передав димар Ігорькові і дістав рамку. Зазолотилися повні меду соти. Обережно м'якою щіточкою змів бджіл з рамки, поставив її в ящик. Коли назбиралося повен ящик рамок, переніс його до медогонки.

Діти затамували подих. Ігорьок зверхньо поглядав на них, аж доки одна із бджіл не сіла на руку.

— Ой! — тільки й скрикнув.

— Нічого! — заспокоїв Його лісник.— То не пасічник, якщо його бджоли не жалили! — А подорожник і справді приклади — допомагає.

Ігорьок, як був у масці, побіг шукати його.

Тим часом Михей Хомич тонким гострим ножем зрізав із сот тоненьку воскову плівку. Дітям здалося, що в будці медом запахло. А лісник підставив до медогонки емалеву каструлю й став крутити ручку. І ось мед потік: спочатку тоненькою цівочкою, потім — густою золотистою стрічкою...

Каструля швидко наповнювалася медізм, і Михей Хомич підставив бідон, а каструлю кудись одніс.

— Тепер, горобці, гайда до хати! — відчинив двері.

Діти гайнули до сторожки й остовпіли від здивування — за столом сидів Ігорьок і ласував медом.

— Пригощайтесь і ви,— запрошувала їх Зоя Павлівна.— Та перш ніж їсти, понюхайте, чим мед пахне?

— Квітами, травами! — гукали діти.

— Бджолами! — солідно заявив Ігорьок, не одриваючи од руки подорожник.

...Весело покидали діти лісникове дворище.

ЛИСКА

І знову учні йдуть лісовою дорогою. Запитання так і сиплються. То Славко сіру пташку помітив і все допитується, де її гніздечко, та Маринка не збагне, чому коти в лісі небажані гості. Там, дивись, дівчатка знайшли на узліссі квіточки суниць і хочуть з них букетики зробити...

Зоя Павлівна терпляче пояснює своїм вихованцям, що птахів зараз турбувати не можна, бо вони висиджують пташенят, а бродячі коти так і нишпорять, щоб десь гніздечко пограбувати або пташку спіймати: квіточки суниць зривати не слід — скоро на тих стебельцях з являться смачні ягоди.

Михей Хомич чекав на дітей під дичкою, де вулики стояли.

— Здоровенькі були,— привітався до них.— Комарі докучають? — усміхнувся до Ігорька, що відмахувався від них гілочкою.

— Не комарі, а комарихи! — сказав хлопець.

— Ти ба,— здивувався Михей Хомич,— знаєш навіть таке, що кусаються лише комарихи?

— Зоя Павлівна розповідала,— пояснив той.— А вона все знає! Підійшла Тетяна Романівна й запросила до господи:

— Молочка покуштуйте з дороги!

— У хаті діти ніяково переступали з ноги на ногу, тільки Ігорьок сміливо всівся на лаву й сказав, що і добавки попросить.

— Буде й добавка! — пообіцяла Тетяна Романівна, нарізаючи хліб.

— Яке ж бо смачне! — на мить одірвалася від чашки Маринка.

— Уранці надоїла,— сказала Тетяна Романівна.— У нашої Лиски молоко не просте — цілюще, бо на лісових травах корівка пасеться. А чи всі ви бачили її? Тоді ходімо на галявину, подивимося.

Велика чорно-ряба корова спокійно щипала травичку, біля неї крутилося телятко, геть схоже на неї.

— Лиско, а йди-но сюди! — покликала корову Тетяна Романівна. Корова підняла голову й глянула на дітей великими здивованими очима.

— Незнайомих боїться,— сказала Тетяна Романівна й сама підійшла до Лиски. Взяла пучок щойно зірваної трави.

— Ну, хто хоробрий корівку погодувати?

— А вона не вкусить? — Ігорьок боязко підніс траву до коров'ячої морди.

— Та хіба ж корови кусаються! — засміялася Тетяна Романівна. Лиска тим часом стала їсти, а як доїла,— лизнула Ігорькову руку.

— Ой, лоскотно! — засміявся хлопчик.— А язик у неї шорсткий... Телятко підійшло до корови й почало тертися об неї боком. І тут учні розгледіли, що на мордочці в нього ремінець з гвіздочками. Гострячками назовні.

— Навіщо це? — здивувалися діти.

— Щоб не смоктало молока, коли йому схочеться, а привчалося до режиму харчування! — пояснила Тетяна Романівна. Тричі на день я підпускаю його до корови без ремінця, а іншим часом йому попити не

вдасться, бо гвіздки вколять Лиску, і та його прожене. Згодом теля звикне до режиму і тоді ходитиме без ремінця.

Ігорьок хотів погладити телятко, та воно стрибнуло вбік і помчало вискоком.

Дівчатка нарвали запашної трави для Лиски. Діти зовсім освоїлися, почали гладити корову і все доскіпувалися до Зої Павлівни: і чого Лиска плямиста, і навіщо їй роги, і як вона дає молоко, і чи міцні в неї ратиці?

Тетяна Романівна розповіла, що Лиска — холмогорської породи. Всі холмогорки — плямисті, чорно-рябі. У них смачне молоко, і дають вони його більше, ніж інші корови.

— А як корови дають молоко, скоро покажу,— пообіцяла.

Невдовзі Тетяна Романівна вийшла з дійницею. Помила корові вим'я й стала доїти її. Молоко цівками струмувало в дійницю. Учні аж стрибали від захоплення.

Тетяна Романівна налила молока в чашку й дала покуштувати тим, хто хотів. Аж тут і телятко прибігло, розштовхало дітей і — до Лиски.

— І ти захотіло,— Тетяна Романівна скинула з нього ремінець.

— Людина здавна приручила корову. І заради молока, і заради м'яса, — пояснила вихователька.

— А роги,— підійшов до них Михей Хомич,— потрібні корові для захисту від хижих звірів. Колись кілька вовків хотіли у Лиски теля відбити, так вона одного рогами до землі притисла, а інші повтікали. Отака наша Лиска!

ЧЕРВОНА КНИГА

У гості до дітей приїхали шефи — комсомольці. На чолі їх Петько — колишній випускник їхньої школи, тому почувається він як у себе вдома.

— Подарунок вам привезли,— одразу ж поклав на стіл красивий альбом.— Тут малюнки тварин і рослин, занесених до Червоної книги. Чули про таку?

— Аякже, до неї потрапили рідкісні звірі, птахи і квіти! — випалив Ігорьок.— Колись їх було багато, а зараз не лишилося, через те й заборонено будь-кому їх чіпати!

— В основному правильно,— Петько здивовано глянув на Ігорька.— Підходьте ближче, будемо разом розглядати малюнки.

Він розгорнув альбом, і діти аж загули від захоплення. З малюнка дивилося на них кумедне створіння: схоже на пацюка, тільки ніс хоботком та хвіст товщий.

— Хохуля! — промовив Петько.— Найдавніша на планеті тваринка. Свідок того, як зникли мамонти. Колись хохулі водилися чи не в кожній річці, а тепер їх майже не залишилось...

— Чому ж так сталося? — вдивлялася в малюнок Маринка.

— Бо в цих звірків гарне й тепле хутро,— пояснив Петько.— Люди, як дізналися про те, почали полювати на них. Пропала б хохуля, але став на її захист радянський закон, який зовсім заборонив полювання на рідкісного звірка.

Петько гортав альбом, і перед дітьми поставали тварини і рослини одна від одної кращі: різноманітні кажани, кіт лісовий з китичками на вухах, ряба перев'язка, могутній зубр, який теж донедавна перебував на

грані вимирання, химерні тушканчики, горді орли, довгоногі ходулочники, усякі гадюки. А скільки різних квітів побачили діти!..

— Журавлина! — упізнав рослинку Ігорьок.— Бабуня любить з її ягід компоти варити.

— Журавлина, та не та! — підійшла до них Зоя Павлівна.— У цієї журавлини, Ігорьку, ягоди мало не вдвічі менші од тих, що твоя бабуня на базарі купляє. І називається вона дрібноплідною. Ця болотна рослина зникає. Чому? Бо не витримала осушення боліт. Та вчені вже організовували охорону журавлини дрібноплідної на болотах, де вона ще рясно росте.

— Зоє Павлівно, а навіщо охороняти цю журавлину, якщо в неї такі малі ягоди? — встряла в розмову Маринка.

— Будь-яку тварину чи рослину, Маринко, треба охороняти. А щоб було зрозуміліше, розкажу таку історію.

Водилися колись біля Командорських островів, що в Тихому океані, великі морські корови. Паслись у заростях водоростей на узбережжі. Росли тварини дуже швидко, і м'ясо в них було смачне. Та ось на Командорські острови завітали китобої, і доля морських корів була вирішена: дуже швидко цих довірливих тварин винищили.

А тепер уявіть, що ті корови дожили б до наших днів! Як легко було б їх приручити, може, навіть одомашнити. На узбережжях організували б морські ферми і розводили б цих тварин. Тепер селекціонери (так називають учених, які виводять нові породи тварин або сорти рослин) гірко сумують, коли читають спогади очевидців про тих невибагливих корів. Треба сказати, що чимало диких рослин прислужилися вченим.

Я знаю, наприклад, що зараз учені працюють над тим, аби окультурити цінні лікарські рослини. Тоді їх не винищуватимуть у лісах, а вирощуватимуть на грядках! — сказав Петько.

Однак і в цій справі не обійтися без дикоростучих трав,— мовила Зоя Павлівна.— А їх, як ви знаєте, стає все менше й менше. Ось чому вчені світу забили тривогу, ось чому й створено Червону книгу. Уважно вдивляйтеся, діти, в малюнки й знайте: ці тварини й рослини охороняються законом, чіпати їх не можна!

...Ще довго гортали учні подарованого альбома.

ЛІСОВА ЛІЛЕЯ

З учорашнього дня учні знали, що підуть до лісництва допомагати Михею Хомичу лікарські рослини заготовляти.

Чи не пізно? — допитувався Ігорьок.— Моя бабуня пише, що давно вже назбирала і звіробою, і липового цвіту...

— Михей Хомич знає, коли що брати,— заспокоїла його Зоя Павлівна.

Лісник зустрів дітей на просторому подвір'ї.

— Помічники прийшли! Отепер я план здачі лікарських рослин перевиконаю! Відпочинете чи одразу ж до роботи?

— Де вони, ті рослини? — нетерпеливився Ігорьок.— У ліс, напевно, підемо?

— Е, ні! — засміявся Михей Хомич.— Цілющі трави, які збиратимемо, тут ось, під вашими ногами.

— То це ж звичайнісінький спориш!

— Його й збиратимемо! — лісник присів і вирвав витке, з біленькими квіточками стебельце.— Складайте стебельця на рядно, потім сушитимемо їх у затінку, під навісом.

— А які хвороби лікує спориш? — поцікавилася Маринка.

— І не злічити — рани гоїть, біль тамує, шлунок лікує...

Діти обережно зійшли на стежку, щоб не толочити такої корисної трави. Лісник побачив це й усміхнувся:

— Нічого з ним не станеться: спориш аніскілечки не боїться витоптування. Тому й росте на вигонах, при дорозі.

Але виявилося, рвати спориш не так і легко — навпочіпки довго не всидиш! Та ось Зоя Павлівна оголосила перерву й дозволила учням побігати по лісовій галявині. Маринка побачила дзвоники і мерщій до них:

— Давайте нарвемо великий букет для Зої Павлівни!

— Ні, краще ось цю квітку подаруємо їй,— вигукнув Валько знайшовши пурпурову лілею.

Діти оточили лісову красуню.

— І звідки вона,тут узялася? — промовила Маринка.— Адже такі квіти лише у квітнику ростуть!

— Напевно, її принесли з міста й посадили! — сказав Ігорьок.

— Ні, діти, ці квіти споконвіку в лісі зростають,— підійшов Михей Хомич.— Вони так і називаються — лілеї лісові. Колись їх у нас було багато, а тепер лише зрідка зустрічаються.

— Куди ж вони поділися?

— На букети пішли, а частина рослин опинилася у місті на клумбах! Лісова лілея не тільки гарна, а й надзвичайно корисна лікарська рослина, та ми вже давно її не збираємо: цю квітку занесено до Червоної книги. Лілею треба оберігати!

— А я хотів зірвати її для Зої Павлівни,— почервонів Валько.

— Зоя Павлівна дуже любить природу, і найкращий дарунок для неї — щоб ви також добре ставилися до рослин і тварин! — сказав Михей Хомич.

...А від лісництва вже лунав голос вихователькі, яка кликала їх до роботи.

ВОРОНЬКО

Коли збиралися до лісу, Ігорьок попросив Зою Павлівну взяти з собою кілька грудочок цукру.

— Для Воронька,— пояснив.

— А звідки ти знаєш, що коні цукор люблять? — здивувалася Маринка.

— Ще й як люблять! Ми з татком колись ходили в цирк, і я побачив, як після виступу наїзники щось дають своїм коням. Виявляється — цукор.

— Так то ж циркові коні! — не вгавала Маринка.— А для Воронька нічого кращого за овес немає!

Зоя Павлівна попросила-таки на кухні кілька грудочок цукру, і всі подалися до лісництва...

Воронька знайшли на галявині. Той, забачивши дітей, весело заіржав і пішов їм назустріч. Йому, напевно, дуже надокучили ґедзі, бо час від часу він зупинявся и одмахувався від них.

Ігорьок узяв у Зої Павлівни грудочку цукру і підійшов до коня. Воронько мить принюхувався до цукру на дитячій долоні, а потім обережно взяв його губами — і тільки хрумкнуло...

— А ти казала! — переможно глянув Ігорьок на Маринку.

— Бо немає вівса,— не здавалася та.— Ось піду до Михея Хоми-ча й попрошу в нього трохи, тоді побачите, що для Воронька краще.

Через кілька хвилин повернулася Маринка з лісником.

— Тепер дізнаємось, що Воронько любить! — мовила дівчина й розгорнула хустинку з вівсом.

Вирішили покласти на хустину й грудочку цукру, щоб Воронько сам розібрався, що йому більше смакує.

Кінь знову все понюхав і найперше з'їв усе-таки цукор. Маринка мало не заплакала, та Воронько, немовби зрозумівши її стан, узявся й за овес.

— Не треба було йому спершу цукор давати,— наполягала на своєму дівчинка.— Тоді б Воронько з вівса почав... Та кінь до решти з'їв овес, а потім і від третьої грудочки цукру не відмовився.

— А взагалі,— сказав лісник,— цукор для коней — це як для вас цукерки, а овес, сіно, зелена трава — то їжа, без якої не зможе жити.

Ґедзі й досі надокучали Воронькові, і Маринка почала обмахувати його гілочкою. Кінь глянув на дівчинку й тихенько заіржав, ніби дякуючи за турботу.

— Розумний який! — похвалив Ігорьок.

— Коні дуже добре розуміють людей,— підтвердив лісник.— Хочете, розповім вам про свого бойового коня? Його теж звали Вороньком. До війни кінь під сідлом не ходив. Та коли ми з ним прийшли до партизанського загону, я швидко привчив його до цього. А ось лягати за командою Воронько аж ніяк не хотів. Я дуже потерпав, бо через це в розвідку не міг ходити. Аж ось дізнався про мою біду командир. Порадив давати коневі грудочку цукру після того, як той ляже за командою. І як ви гадаєте? Через тиждень я з Вороньком уже в розвідку рушив! Гарний був кінь...— замислився Михей Хомич.— Коли б не він — не сидів би я оце перед вами: важко поранили мене фашисти, а Воронько виніс мене з-під куль, довіз до своїх...

— Покажіть, будь ласка, дітям кавалерійське спорядження,— попросила дідуся Зоя Павлівна.

...Михей Хомич приніс сідло, стремена, вуздечку. Загнуздав Воронька, осідлав і проїхав на коні по галявині, а тоді дав проїхати в сідлі й дітям. І навіть дівчатка не відмовилися.

НА ПАСІЦІ

Діти по черзі гостюють у Михея Хомича. Сьогодні в лісництві Ігорьок. Знову пасічникує. Хоч надворі й тепло — тиждень стоїть бабине літо, однак бджоли вже не кружляють так весело, як улітку. Повагом виповзають з льотка, важко піднімаються й летять до лісу: там іще цвітуть квіти.

Лісник знімає з крайнього вулика дашок. Бджоли стривожено гудуть, враз обліплюють його пальці, та пасічник на це не зважає, звик, а Ігорьок ховає руки в кишені. Обличчя його під маскою — тепер бджіл нічого боятись.

Михей Хомич виймає з вулика рамку, показує Ігорькові бджолу з довгастим черевцем.

— Матка! —— промовляє з повагою. Ігор уже знає, що саме завдяки матці у вулику народжуються нові бджоли. Лісник поставив рамку на місце, вийняв другу, третю... У сотах мед золотиться, по них повзають бджоли, не звертаючи уваги на те, що пасічник витягує їх на світло.

— Дивні які,— промовив Ігорьок.— Не нападають, як ось ті, що по руках лазять.

— Бо ніколи їм. Це робочі бджоли. Зайняті переробкою та пакуванням меду на зиму. Повні чарунки вони закривають воском, немовби консервують. А ті, що нападають,— особливі бджоли, їхнє призначення — охороняти вулик від ворогів.

— Чому ж тоді вони зовні всі однакові?

Михей Хомич поставив на місце останню рамку. Опустив дашок.

— Справа в тому, Ігорьок, що бджола за недовге своє життя встигає побувати в різних ролях: щойно народившись, чистить старі чарунки, тоді годує матку та личинок, невдовзі стає приймальницею корму, потім

прибирає вулик і чистить інших бджіл (бачиш, які вони всі охайні!), далі переходить у будівельники, сторожує вулик і нарешті — літає за взятком. Крилатий період у житті бджіл короткий — лише кілька днів...

Ігорьок підняв маску, і на самісінький кінчик його носа відразу сіла бджола. Хлопець злякано закліпав віями.

— Не бійся,— заспокоїв його лісник.— Це трутень од бджіл ховається.

— А навіщо?

— Бо восени бджоли виганяють трутнів з вуликів, а якщо ті дуже упираються, то бджоли відрізують їм крила... А тепер давай заглянемо до інших вуликів. Не за горами й зима, то треба, щоб у бджіл всього було вдосталь.

У ШКІЛЦІ

Ще влітку учні звернули увагу, що Михей Хомич назгрібав під соснами глиці й склав її коло повітки.

— Навіщо та глиця? — дивувався тоді Ігор, але лісник нічого не пояснив, тільки всміхнувся загадково.

— Час прийде — побачиш!

І ось той час нарешті прийшов. Лісник запріг Воронька в безтарку, набрав глиці.

— Поїдемо до шкілки! — сказав.

Діти люблять бувати у шкілці. Яких тільки саджанців там немає! І дуби молоденькі зростають, І груші та яблуні лісові (на них пізніше прищеплюють культурні сорти), і клени, й осики... Нещодавно всім класом працювали вони в шкілці: згрібали опале листя, скопували міжряддя, щоб навесні вологи більше збиралося. Михей Хомич видав кожному учневі премію — кілька саджанців, щоб діти посадили їх. Олег Гончаренко, їхній голова ради загону, запропонував:

— Давайте посадимо деревця в підшефному дитсадку!

Пропозиція сподобалася. Деревця саджали разом з дошкільнятами.

Малята страшенно раділи й обіцяли своїм шефам старанно доглядати кожен саджанець...

Як приїхали до шкілки, Ігор побачив, що вона довкола обкопана неглибокою канавкою — на півштика, не більше. Михей Хомич спинив Воронька, випріг, і той став скубти ще зелену травичку, а сам узяв кошіль, набрав глиці й ну розсипати її по канавці.

— Здогадуєшся, навіщо? — спитав Ігорька.

А той ніяк не здогадається.

— Теж садовод! — кепкував лісник. А тоді вже всерйоз: — Од гризунів саджанці берегти треба. Миші взимку під снігом ходять, шукають чим поживитися. І дуже їм до вподоби молоді деревця. А як наткнуться на гостру глицю, наколють собі мордочки і повтікають геть!

Ігорьок з хлопцями набрали в кошелі глиці й подалися до протилежного краю шкілки, туди де їхній клас недавно працював.

ЖОЛУДІ

Після уроків Зоя Павлівна сказала своїм вихованцям, що їх чекає важлива робота в лісництві. Усім не терпілося дізнатися, яке ж то завдання придумав для них Михей Хомич.

А лісник не поспішав. Розпитав докладно про їхні шкільні справи, тоді повагом дістав лозяні кошики, роздав дітям.

— Тепер ходімо,— усміхнувся. І повів дітей за садибу, де вікові дуби стоять. Показав наймогутніші дерева. Крони в них широчезні, кучеряві, і хоч листопад завершувався, а з них жодний листочок іще не впав.

— Так до весни й стоятимуть,— милувався лісовими велетнями Михей Хомич.— А привів я вас сюди, діти, ось для чого.— Він нагнувся і взяв з землі жолудь. — Красені дуби, ви вже напевно знаєте, виростають з таких жолудів. Так що беріться до роботи — збирайте їх, і будемо молоденькі дубочки вирощувати.

Запрацювали руки. Ігорькові хотілося назбирати якнайбільше. Навіть навколішки став, піднімаючи усі підряд. Лісник помітив це і, звертаючись до учнів, зауважив:

— Діти, жолуді беріть тільки великі і без ушкоджень, бо лише з таких виростуть здорові дерева!

Кошики швидко наповнювалися.

— Славо, а йди-но сюди,— гукнув Михей Хомич.— Я тобі відповідальне доручення дам!

Той одразу ж відставив свого кошика й помчав до лісника.

— Ага! — радів.— Мені Михей Хомич персональне доручення дає! — Й коли наблизився, спитав: — Так що треба зробити?

— Сходи разом з Ігорьком до садиби й візьми там мішки, вони на возі лежать!

— Зрозуміло,— весело промовив Славко, й хлопчики подалися до лісництва.

— Михею Хомичу, а що станеться з тими жолудями, які на зиму залишаться під снігом? — поцікавилася Оксанка.

— Е, на них багато ласих знайдеться,— промовив лісник.— Щонайперше — їх дуже люблять дикі кабани, або вепри. Часом так зриють землю під дубами, що мало не до коріння. І мишам жолуді до смаку. Взимку вони не впадають у сплячку, а бігають під сніговим покривом у пошуках їжі. Трапиться жолудь — нізащо не минуть! Білки заготовляють жолуді на зиму, багато птахів ласує ними... Лише окремі жолуді проростають і дають життя дубочкам. Тепер вам, діти, зрозуміло, яку корисну справу ви робите?

— А що ж їстимуть кабани, миші та білочки? — задумалася Оксанка.

— Не тривожся, дівчинко,— заспокоїв її лісник.— Адже ми збираємо жолуді лише під цими велетнями, а дубів у лісі он скільки! До того ж узимку ми підгодовуємо кабанів кукурудзою. Для білки жолуді — не основна їжа, а мишї... За них не турбуйтесь — вони завжди знайдуть, що з'їсти!

Ігорьок з Славком принесли мішки, й діти стали зсипати до них жолуді.

МЕТЕОРОЛОГИ

Скоро зима, й учні тепер часто господарюють у лісництві: обклали хлів соняшничинням та кукурудзяними стеблами, а ще пораються біля Воронькової стайні.

— Зима йде люта! — каже Михей Хомич.— Треба, щоб худобі тепло було.

Ігорьок здивовано подивився на лісника: осінь стоїть така тепла, сонячна.

— Не помиляєтесь? — запитав недовірливо. Михей Хомич замість відповіді наказав:

— А принеси-но мені з комори цибулину!

Ігорьок вибрав добрячу, з кулак завбільшки цибулину, подав.

— Глянь, хлопче, як багато на ній лусочок,— став лісник обчищати цибулину.— Найперша ознака, що зима йде холодна. А тепер пригадай, яке було бабине літо цього року?

— Бабине літо... Тепле, зовсім як справжнє.— Ігорьок згадав, що тоді літало багато павутиння, він ловив його й роздивлявся маленьких павучків-мандрівників, які у такий спосіб розселяються.

— Так ось знай — велика кількість павутинок під час бабиного літа теж ознака холодної зими. І ще скажи, як цієї осені пройшов у лісі листопад — швидко чи повільно?

— Не дуже швидко. Окремі листочки он і досі з гілочок не зриваються. Та яке це має відношення до холодної зими? — дивувався хлопець.

— Безпосереднє. Народна приказка мовить: "Якщо з дерева опадає не все листя — бути зимі суворій!" А ще я помітив, що зайці цієї осені нагуляли багато жиру. Миші й кроти зробили чималі запаси їжі. Кроти ще й соломи в свої підземелля понатягували. Це правдива ознака того, що зима буде не лише холодна, а й із завірюхами. Снігу випаде багато.

Якось на тому тижні я виявив у снопиках льону мишині гнізда. Довелося перенести снопики під повітку, а мишині гнізда спалити... Отож,— продовжував Михей Хомич,— якщо миші в'ють гнізда в льону — теж на холодну, снігову зиму. А тепер ходімо на пасіку.

Легенькі літні вулики лісник уже сховав до омшаника, а декілька утеплених залишив зимувати під лісою.

— Заглянь до льотків! — наказав Ігорькові.

Той обережно, не вірячи, що звідти не вилетить жалюча сторожа, нагнувся до одного з льотків. І хоч той був відкритий, проте отвір бджоли заліпили воском. Ось воно що!

— А якби очікувалася тепла зима — бджоли б нізащо льотка не заліпили,— пояснив Михей Хомич,— Так що ходімо, хлопче, Воронькову стайню утеплювати!

ПТАШИНІ КЛОПОТИ

Схолодніло... Небо запнули свинцеві хмари, час від часу зривається заметіль, калюжі зимно кригою виблискують. Сидіти б оце учням у теплому, затишному приміщенні, так ні — спостерігають, які птахи прилітають до них з лісу. Щоб не помилитися, Зоя Павлівна альбом принесла з малюнками зимуючих пернатих.

— Дивіться, синичка прилетіла! — упізнав пташку Ігорьок.

— А то хто? — вказала Маринка на кущ, де сиділа червоночуба птаха.

Швиденько погортали альбом і знайшли потрібний малюнок.

— Сойка,— прочитав Ігорьок.

Метушливою зграйкою з'явилися горобці. Сіли на безлистому кущику бузку, настовбурчили пір'я — спочивають!

Кухар Ганна Іванівна щось на смітник винесла. Горобці одразу ж кинулися туди в пошуках їжі. Та недовго їм розкошувалося — три сороки каменем упали на знахідку. Горобці знову зависли на бузку. А сороки здійняли такий галас, що Ігорьок не витримав і гукнув на них: "Киш!" Однак сороки не повтікали, лише замовкли: мабуть, дуже зголодніли в лісі!

Невдовзі до сорок приєдналися ґави. Спочатку одна прилетіла, та як побачила, що їжі вдосталь, кілька разів каркнула, й тоді ще п'ятеро гав приземлилося. Сорокам, правда, не сподобалися непрохані гості, вони заметушилися, заджеркотіли войовниче, але врешті мусили-таки поступитися місцем...

Зоя Павліна повела учнів у інший куток подвір'я, той, що з лісом межував. Тут стриміли засохлі коноплі-самосійки, ще пручалися на вітрі побурілі батоги кінського щавлю, на прихоплене морозом скручене листя лопухів схилилися кудлаті кошики їхніх плодів...

— Щиглі! — промовив Павлик.— Співають дуже добре.

Діти потихеньку відійшли од паркана, щоб не сполохати зголоднілих лісових гостей. Та незабаром повернулися, бо до щиглів приєдналася чималенька зграя жовто-зелених птахів. На відміну од гав, вони не стали встрявати в бійку з господарями, а одразу ж взялися видлубувати насіння. Щиглі теж на них не зважали.

— Що ж то за птахи? Гарні які! — гортав альбом Ігорьок.

— Чижі! — знайшла малюнок Оксана.— Вони добре співають. Тим часом щиглів щось сполохало, а може, вони досхочу наїлися, бо зграйкою злетіли й подалися до лісу. А чижі й далі ласували то коноплями, то лопуховим насінням.

— Зоє Павлівно,— нараз злякано промовила Маринка,— до чижів кіт підкрадається!

— Геть звідси — вигукнула вихователька, і хоч кіт усе-таки стрибнув, та окрик спантеличив його, що врятувало життя найближчому чижеві.

— Пурх! — і птахи полетіли слідком за щиглями. Кіт теж дременув до лісу.

— Важко взимку птахам,— пояснила вихователька.— Не стало комах, скоро й насіння сховається під снігом. Ось чому вони до людських осель тягнуться. Пора, мабуть, годівнички робити!

У ЗИМОВОМУ ЛІСІ

Сніг випав несподівано. Лапатий-прелапатий. Три дні йшов, а потім перестав. Заясніло сонце, ось-ось відлига струмочками задзюрчить... Та морози перемогли. Вночі знов пороша все легенько притрусила, і школярі йшли до учбового корпусу незайманою сніговою ковдрою, слідами мережили її білизну.

По обіді, відпочивши, вийшли гуртом на прогулянку. Невже до лісу? Дітям не віриться, та Зоя Павлівна, усміхаючись, веде їх за ворота. По вкатаній машинами й саньми дорозі прямують вони до лісництва. Не встигли, проте, й до повороту дійти, як назустріч їм Михей Хомич саньми.

— Сідай, гвардіє! — І ось мчить їх Воронько зимовим лісом. Довкола дуби та сосни засніжені стоять, навіть на телеграфних дротах снігові

гірлянди провисли, час від часу трапляються машини, навантажені сіном. Літо було дощове, на луках довго вода стояла, й лише тепер колгоспники вивозять звідти сіно по замерзлій дорозі.

Ось і лісництво.

Цікаво, чим їх сьогодні порадує лісник? Ігорькові хотілося б погодувати Воронька, а Оксана на хлів позирає, де корова Лиска щось хрумкає...

Та Михей Хомич повів їх до кролячих кліток.

— Будемо кролів годувати!

Приніс сіна, моркви, кілька капустин. Розподілив усе те порівну.

— Тепер кладіть їжу, тільки дивіться, щоб кролики не повтікали!

Учні обережно піднімали кришки. Сірі, білі, коричневі кролики спочатку сахалися їх, проте голод переміг, І вони почали смачно хрумтіти. Діти вже збиралися йти, але Михей Хомич затримав їх:

— Там, у крайній клітці, заєць сидить!

— Невже? — Ігорьок підняв кришку, щоб його погладити, але той несподівано вистрибнув і дременув до лісу.

Ігорьок збентежено дивився на лісника, але Михей Хомич його заспокоїв:

— Нехай біжить. Я затримав його лише для того, щоб вам показати. А до клітки він сам заліз.

— Як?..

— Навідуюсь уранці до кроликів і бачу — в клітці заєць моркву гризе. Тоді я тихенько підійшов і закрив кришку. Ось вам і все полювання. Бачили, який біленький? Це щоб на снігу бути непомітним. Зараз, діти, коли землю снігом замело й морози вдарили, все живе до людських осель потяглося. Зоя Павлівна розповіла мені, що ви годівнички в саду почепили, пташок підгодовуєте. Молодці! Ми, лісники, теж без діла не сидимо. Лосям та диким козам сіно кладемо в годівниці, диким кабанам — кукурудзяні качани, буряки, картоплю... Нехай смакують! А зараз ходімо до лісу, покажу вам, як його "населення" зимує.

Тихо в сосняку. Пороша завіяла галявини. Біло-біло довкола.

— Придивляйтеся до слідів,— порадив лісник. — Вони нам багато розкажуть!

Ось і перші стібки чиїхось маленьких слідів.

— Голодні миші вилазили в пошуках їжі! — пояснив Михей Хомич.

Мишачі сліди повели до сусідньої галявини,і там діти побачили відбитки лап, схожих на собачі; стали траплятися й розриті ямки.

— Лисиця мишкувала. Нюхом чує, де миші ховаються!

— А ось тут кішка бігала! — знайшла нові сліди Маринка.

— Ні, кішці тут нізвідкіль узятися, зараз її з хати не виженеш, а ці сліди залишив тхорик. Знаєте такого звірка?

— Аякже,— одказав Славко.— Він полює на курей та пташок!

— Правильно,— стверджує лісник,— Тут він хотів куріпки скуштувати, та не вдалося: почула його птаха і вчасно вискочила з-під снігу. де ховалася від морозу.

Зненацька з високої ялини, що височіла посеред низькорослих сосен, впала здоровенна шишка. Діти до неї. Виявилося, що з одного боку вона пошкоджена.

— Шишкарі ласували! — показав лісник угору, й діти побачили двох невеликих, з горобця завбільшки, птахів. — Зверніть увагу, які в них дзьоби довгі та ще й загнуті. Цим птахам голод не страшний, бо живляться вони насінням, яке добувають з шишок.

— Білка, білка! — закричала Оксанка.

Тендітне звірятко злякалося дитячих голосів і гайнуло у гущавину ялинкових гілок.

Радісні, збуджені діти попрямували до лісництва. Як прийшли, зірвалася віхола, й Михей Хомич запріг у сани Воронька, щоб завидна дістатися до школи.

СИНИЧКИ

В учнів тривога. Горобці й ворони не дають синичкам корм їсти. Тільки-но діти покладуть у годівницю соняшникове насіння й шматочок несоленого сала, вони тут як тут: горобці клюють насіння, а ворони за сало б'ються. Ось-ось годівницю розвалять.

Зоя Павлівна теж не знає, що робити. Горобцям і воронам, мовляв, також їсти треба. А синички в'ються тривожно довкола, немовби просять учнів відігнати нахаб, які не лишають їм ані крихти їжі.

Нараз Ігорьок набрав у жменю насіння й помчав прожогом до синичок. Розтулив долоні й застиг непорушно. Синички недовго й чекали, одразу ж стриб-стриб з гілочок і ось уже порядкують на Ігорьковій долоні. Тільки шкаралупи летять! А тут і горобці покинули спустошену годівницю. Зграйкою до Ігорька летять.

— Киш звідси! — не втерпів той. Горобчики пурхнули до куща, синички теж злякалися того оклику й собі покинули гостинну долоню.

— З ким це ти, Ігорьку, воюєш? — зайшов на подвір'я Михей Хомич.

Ігорьок розповів лісникові про свої прикрощі. Той оглянув годівничку, похитав головою.

— Зараз зарадимо вашому лиху,— сказав.— Шукайте мотузочок!

Як знайшовся мотузок, Михей Хомич прив'язав до нього шматок сала, а тоді приторочив усе те до яблуневої гілки.

Перша помітила їжу ворона. Та хоч як намагалася вхопити сальця, нічого в неї не вийшло, тільки розхитала принаду. Сіла неподалік на гілочці й очей з їжі не зводить.

— Бачить корова, що на повітці солома,— розсміялася Зоя Павлівна.

Невдовзі до сала прилетіли синички. Міцно вчепилися кігтиками в нього й ну ласувати. А те, що мотузочок гойдається, ніскільки їх не тривожить!

— Ура! — зраділи учні.— Тепер голод синичкам не загрожує!

— А як їм соняшникового насіння дати? — бідкався Ігорьок.

Михей Хомич пішов до господарчої кімнати. Недовго там і був, а як з'явився, діти ахнули: лісник тримав у руках нову невеличку годівницю. Він прив'язав до неї мотузок і теж причепив до гілки.

— Насипай, Ігорьок, насіння в годівничку! — наказав.

Не встигли учні відійти од наповненої насінням годівнички, як туди шугонули горобці. Та, виявляється, з них теж погані еквілібристи. Один горобчик мало на землю не впав, а насіння так і не вхопив. Зате синички, наївшись сала, спокійнісінько всілися на годівниці-гойдалці й стали лущити насіння.

— Тепер у нашому саду шкідників не буде! — весело загукали задоволені діти. Вони вже намірились іти, але Михей Хомич зупинив їх:

— Що ж ви, мої любі, про горобців забули? Вони теж корисні птахи, і їм також зараз їсти нічого!

Учні забігали по насіння і вщерть наповнили ним другу годівницю.

ЛІСОВЕ ОЗЕРО

У неділю Михей Хомич завітав до інтернату вранці.

— До нашого озерця підемо! — сказав школярам.

— Так воно ж замерзло,— здивувалися ті.

А лісник уже загадував Зої Павлівні лаштувати рюкзаки, лижі, показав дітям льодоруб, з яким раніше на зимову рибалку ходив.

— Будемо рибу ловити? — зрадів Ігорьок.

— Цього разу рятувати! — загадково всміхнувся Михей Хомич.

І ось вони в лісі білі озерця. Хоч тут і затишно, однак мороз бере добрячий, озерце снігом замело, тільки на середині крига чиста-чиста. Ігорьок побіг туди, заглянув крізь лід і остовпів: на нього звідусіль дивилися... риб'ячі очі.

— Чого вони тут? — чудувалися учні.

А Михей Хомич уже зробив чималу ополонку, витер піт з чола.

— Кисню їм, любі мої, бракує...

І великі, й малі рибки пливли до ополонки, навіть вистрибували з води. Один окунець на лід вискочив. Затріпався, застрибав, а назад ніяк не потрапить.

Ігорьок обережно взяв його і вкинув назад до ополонки.

— Живи! — сказав.